

Om baggrunden for udgivelsen af bl.a. 5 kroner Posthus 1912

Et af de mest ikoniske frimærker der er udgivet i Danmark er det såkaldte 5 kroner posthus fra 1912. Jeg vil her nærmere gøre rede for den diskussion, der foregik mellem Generaldirektoratets embedsmænd, bogtrykkere og tegnere om udgivelsen af nye frimærker i 1911 - 12, hvoraf 5 kroners frimærket kun var et af de nye frimærker, der var på tale.

5 kroners posthus var nemlig kun et af de mærker, der blev nyudgivet i 1912 eller som var på tale som nye udgivelser. Af flere grunde, som jeg nærmere skal gøre rede for, blev flere af disse nye udgivelser ikke til noget.

Holmblads kompendium *"Om særfrimærker og suppleringsværdier"* (min titel, ikke Holmblads) som vises særskilt på denne hjemmeside, er den første omtale af de nye frimærker, som findes i Enigmias sagsmapper. Det afspejlede de meget store betænkeligheder og den store forsigtighed, der blev udtrykt i det danske postvæsen på dette tidspunkt overfor nyudgivelsen af

frimærker. Kompendiet er dateret 25. januar 1911 og sluttede med følgende påtegning: *"Ministeren har læst ovenstaaende og erklærer sig enig i de i Skr. fremsatte Anskuelser. 11/2 lllk."*

Principielt var det dermed besluttet at udsende følgende frimærker:

15 øre med kongens billede (Frederik VIII),

30 eller 35 øre med kongens billede,

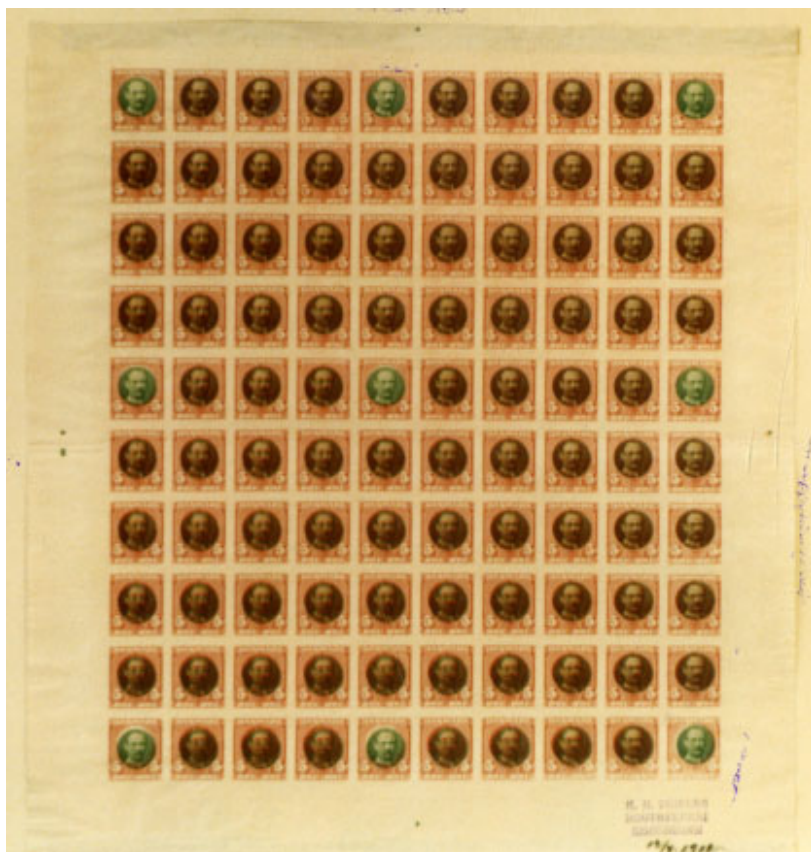
2 kr. med kongens billede samt

5 kr. med afbildning af den nye centralpostbygning.

Forsøg

Holmblad forhandlede derefter i marts måned 1911 med bogtrykker Wedege fra Thieles bogtrykkeri om denne nye ordre. Wedege havde nogle indvendinger. Han anså det for meget vanskeligt at finde farver til flere mærker med kongens billede, hvis de skulle være ensfarvede, og hvis farverne skulle afvige tilstrækkeligt fra hinanden og fra de allerede anvendte.

Han foreslog derfor tofarvede mærker i stedet og var villig til at foretage nogle forsøg, hvor han ville anvende 2 trykplader (der ikke skulle anvendes mere), på den ene fjerne rammerne og på den anden fjerne kongens billede. Wedege fik lov til forsøgene - trykpladerne var jo postvæsenets ejendom - men Holmblads

Forsøg med tofarvet kobbertryk. Man brugte to trykplader - en almindelig 5 øres trykplade, hvor kongens hoved var fjernet 9 steder. Denne trykte man med rød farve. Derudover fremstillede man en trykplade udelukkende med kongens hoved, som man trykte ovenpå i grøn farve. Det er ikke til at se på dette lille billede, men der blev afsløret ganske alvorlige problemer med mispasning, som især skyldtes, at papiret skulle fugtes, før det gik ind i trykpressen. Papiret udvidede sig forskelligt, og det var ikke muligt med den maskinpark, man rådede over, at trykke i en tilfredsstillende kvalitet

Kombinationstryk i to farver. Kongens hoved er trykt i kobbertryk og rammen i bogtryk

foresatte mente, at det da måtte være muligt at finde egnede farver til ensfarvede mærker.

Thieles bogtrykkeri turde i øvrigt godt påtage sig opgaven med at trykke posthusmærkerne (5 kr.). Man anbefalede at lade kunstmaler G. Heilmann udføre tegningen til mærket. Han havde tidligere tegnet rammerne til de på dette tidspunkt gældende dansk-vestindiske frimærker og var i øvrigt tilknyttet Thieles Bogtrykkeri som kunstnerisk konsulent. Gravuren skulle dog udføres i Rigstrykkeriet i Berlin.

Thiele afleverede en række prøver 12.4.1911: farveprøver til et violet 15 øres frimærke og farveprøver til et gråt 35 øres frimærke, samt farveprøver til tofar-

vede 1 kr. og 2 kr.s frimærker, hvor hovedet var trykt i kobbertryk og rammen i bogtryk. Derudover fremsendte man 10 ark prøver på tofarvede frimærker udelukkende fremstillet i kobbertryk.

Denne sidste fremgangsmåde viste sig på grundlag af disse prøver at være ubrugelig.

Grunden var den, at papiret ved de to nødvendige fugtningsprocesser, strakte sig forskelligt, så at hovedet ikke overalt passede ind i rammen. (brev fra H.H. Thiele til Generaldirektoratet, dat. 12.4.1911).

Derimod kunne kombinationen af kobbertryk og bogtryk udmærket anvendes. Man henviste til de islandske frimærker, der blev trykt på denne måde.

Thiele rykkede 18. april 1911 for svar på, om der skulle fremstilles 15 og 35 øres frimærker i kobbertryk. Hvis det var tilfældet, ville han påbegyn- de udarbejdelsen af nye trykplader med det samme. Det ville nemlig tage noget tid.

Men der var endnu ikke taget nogen beslutning så sent som 14. august 1911. På denne dato opsumme- rede Holmblad i en større skrivelse, hvordan de an- stillede forsøg havde taget sig ud.

Man var nået frem til et 15 øres frimærke i lilla farve og et 30 øres frimærke i gul farve. Det havde derimod været vanskeligt at finde frem til en farve til 2 kr.s mærket.

Tofarvet kobbertryk måtte jo tidligt opgives. Tofar-

Forsøg med tryk på farvet papir i forskellige farver

vet tryk bestående af en kombination af kobbertryk og bogtryk faldt heller ikke heldigt ud. Specielt viste det sig, at rammens enkeltheder (i bogtryk) ikke trådte tilstrækkeligt skrappt frem.

Man havde desuden prøvet kobbertryk på farvet papir. Forsøgene var for så vidt faldet heldigt ud, og mærkerne var blevet meget smukke. Men problemet lå i produktionen af farvet papir. Papirfabrikken ville gerne påtage sig at producere farvet vandmærkepapir. Prisen ville ikke blive meget større end for almindeligt vandmærkepapir. Men man ville ikke fabrikere mindre end 1000 pund papir ad gangen, hvilket svarede til ca. 70.000 frimærkeark. Forbruget ville ikke blive mere end ca. 2 - 3.000 ark pr. år. Det ville derfor være en for stor mundfuld på en gang at få fremstillet og leveret papir til 20 - 30 års forbrug.

Af forsøgene med farvet papir blev i øvrigt især gult papir fremhævet som anvendelige.

Farvevalg

Man holdt altså fast ved ensfarvede kobbertrykte mærker på hvidt papir. Det var så farven til 2 kr.s frimærket, der var problemet. Valget stod mellem en lysegrå og en mørkegrå farve. Den mørkegrå var at foretrække, men den lå for tæt op ad den farve, 20 øres frimærket havde. Holmblad foreslog derfor, at man ændrede farven på 20 øre til ultramarinblå. Det ville i øvrigt også have den positive bivirkning, at man kom nærmere til den farveprøve, som Bremerbureauet (UPU) havde fremsende som anbefaling. 20 øres frimærket kunne jo på dette tidspunkt anvendes til

frigørelsen af 1. vægtklasses breve til udlandet (minus Norge, Sverige og Island).

Holmblad opsummerer:

"Under Hensyntagen til foranstaaende Bemærkninger henstilles det,

1) at det 15 Øres Frimærke udfærdiges med Kongens Billede og i lilla Farve, alt i Overensstemmelse med Proven i Kuvert 1. Mærket sættes i Cirkulation, saa snart ske kan,

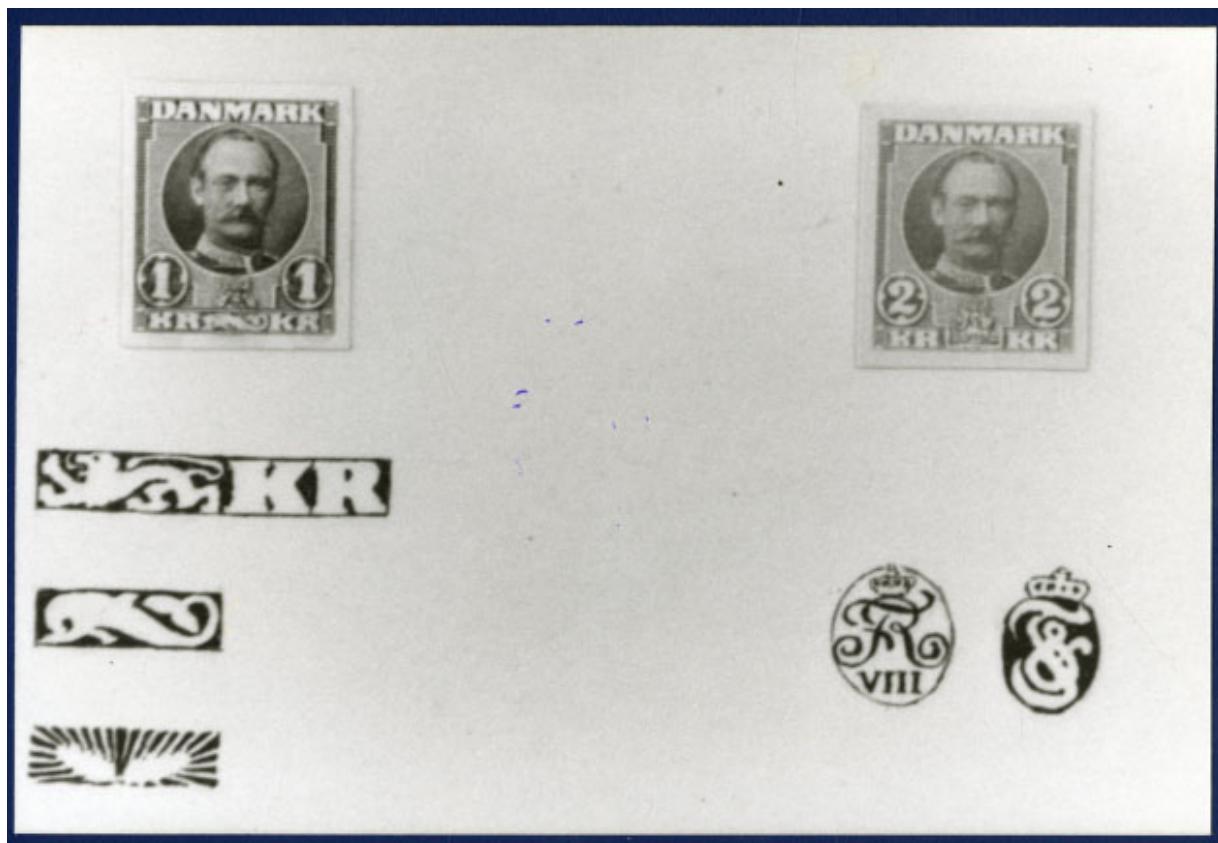
2) at der udfærdiges et 35 Øres, ikke et 30 Øres Frimærke. Som anført i mine Bemærkninger af 25. Januar d.A. er Trangen til 30 og 35 Øres Mærke vistnok lige stor, men da Dansk Postforening nu i Skr. af 26/6 d.A. anmoder om Udstedelsen af 35 Øres Mærker, kan man formentlig tage Hensyn til Foreningens Ønske. Mærket udstedes med Kongens Billede og i gul Farve i Overensstemmelse med Proven i Kuvert 2; Mærket sættes i Cirkulation saa snart det er muligt. Frimærkerøgskaberne have Plads til et Mærke, saa der er ingen Vanskeligheder fra den Kant."

(Dansk Postforening havde som Holmblad nævnte opfordret Generaldirektoratet til at indføre et 35 øres frimærke: » ... som daglig savnes ved Ekspeditionen, saaledes navnlig naar Talen er om at frankere Tryksager og Vareprøver til Udlandet, Pakker til Udlandet, Pengebreve, anbefalede Breve osv.«)

3) at det nugældende 20 Øres Mærke fremstilles i samme Farve som Proven i Kuvert 4; denne Ændring sker ved

4) at der udfærdiges et 2 Kroners Mærke med Kongens Billede og i mørkegraa Farve i Overensstemmelse med Proven i Kuvert 4. Mærket sættes i Cirkulation f. Eks. om 1/2 Aar eller senere, dels af Hensyn til at de 20 Øres Mærker af den gamle Farve skal være udcirkulerede, dels fordi der i Regnskabsdokumenterne skal indrettes Plads til Mærket (fra 1/4

Første udkast til nye 1 krone og 2 kroner frimærker. Bemærk Heilmanns forslag til symboler: loven, delfinen og aksene. Forslagene forkastedes

Provetryk af det endelige 2 kroners frimærke. Det forelå færdigt, men trykplader klar til produktion, da Kong Frederik VIII afgik ved døden 14. maj 1912. Efter nogen diskussion blev det besluttet ikke at udgive frimærket

1912). I Tegningen bør ske den Ændring, at Møntbetegnelsen ændres fra »Øre« til »Kroner« eller »Kr.« Det samme bør ske for det nugældende 100 Øres Mærke og her bør Ordningen ske, naar nyt Oplag skal trykkes.“ (Skrivelse af 14.8.1911)

Holmblad rykkede til slut i skrivelsen for en beslutning mht. 5 kr.s frimærket. Hvis det skulle være færdigt i løbet af 1912, måtte beslutning tages nu.

Holmblads forslag blev vedtaget, og der blev nu optaget nærmere forhandling med Thiele om 5 kr.s jubilæumsfrimærket.

De nye trykplader til 15 og 35 øre bestiltes 25. 9. 1911 hos Thiele til fremstilling på Rigstrykkeriet i Berlin. Og i begyndelsen af september valgtes den endelige ultramarine nuance til 20 øres mærket.

Heilmann afleverede 31. oktober 1911 2 udkast til nye rammer for 1 og 2 kr.s værdierne. Han havde lavet den oprindelige tegning om og indflettet 3 symboler af national karakter: »Løven med Hentydning til Vaabenet, Delfinen m.H.t. Havet og Aksene m.H.t. Agerdyrkingen.«

Udkastene faldt ikke i god jord. Holmblad syntes hverken anvendelsen af de symbolske figurer eller flytningen af det kongelige navnetræk var heldigt. Han bad om at få nogle nye udkast, hvor kun møntbetegnelsen blev ændret fra »ØRE« til »KR.« eller »KRONE(R)«. Et lille halvrundt indsnit i baggrunden for KRONE(R), som Heilmann anså for ønskeligt, forkastes også. Efter disse ændringer blev tegningerne afleveret til Thieles Bogtrykkeri 12. januar 1912, som videresendte dem til Rigstrykkeriet i Berlin, for at pladerne kunne blive graveret der.

Forsinkelser

Materielkontoret anmodede i januar 1912 om, at der ikke ville blive udsendt frimærker af nye værdier (dvs. 35 øre, 2 og 5 kr.) før efter 1. april 1912, hvor det nye finansår startede. Der var simpelthen ikke plads til flere frimærkeværdier i regnskabsdokumenterne. At indføre nye frimærker på regnskabsdokumenterne ville betyde en stor ulempe for posthusene og for revisionsdepartementet. Materielkontoret fik 16. januar 1912 at vide, at de omtalte frimærker ville blive udsendt i finansåret 1912 - 13, så der skulle levnes plads til disse på regnskabsdokumenterne. 35 øre ville blive udsendt ved finansårets start, dvs. 1. april 1912, de øvrige senere.

Dette skulle ikke blive de sidste forsinkelser, de nye kobbertrykte frimærker skulle blive udsat for.

Thieles Bogtrykkeri blev jo som bekendt hjemsøgt af en brand 23. januar 1912. Branden gik især ud over kobbertrykspressen, og det betød, at 15 øres mærket i kobbertrykt udgave måtte opgives.

Om dette skrev Holmblad i et internt notat 29.2. 1912: „Da Udfærdigelsen af 35 Øres, 1 kr. og 2 Kr.s Mærkerne blev bestemt, blev det ogsaa fastsat, at de 15 Øres Frimærker skulde fremstilles som kobbertrykte Mærker med H.M. Kongens Billede. I Overensstemmelse hermed blev

Thieles Bogtrykkeri den 25. Septbr. f.A. anmodet om at forandle den nødvendige Gravure til 15 Øres Frimærkerne udført i Rigstrykkeriet i Berlin. Dette skete, og efter at Originalpladen var modtaget fra Rigstrykkeriet, lod Thieles Bogtrykkeri fremstille Trykplader til de nye 15 Øres Mærker. Disse Plader vare færdige inden Thieles Bogtrykkeri hjemsøgte af Ildebranden i januar d.A. Dels ved denne Begivenhed og dels ved at der er truffen Bestemmelse om, at i al Fald de mest benyttede Værdier af de nu kobbertrykte Mærker fremtidig skal fremstilles ved Bogtryk, fremkommer Spørgsmaalet om man bør udstede 15 Øres Frimærker med Kongens Billede og i Kobbertryk. - Med Hensyn hertil skal bemærkes, at Trykkeriet for Tiden er ude af Stand til at fremstille kobbertrykte Mærker i større Antal, idet Trykkeriets mindre Presse ogsaa er beskadiget. Fremstillingen af Mærkerne maa da udskydes nogen Tid, og man kommer derved nærmere hen til det Tidspunkt, hvor i al Fald 5, 10 og 20 Øres Mærkerne ville blive fremstillede i Bogtryk. Det vil da se meget mærkeligt ud, at man lader Frimærker, der hidtil ere blevne fremstillede i Bogtryk, forfærdige i Kobbertryk samtidig med at der overfor andre Mærker følges den modsatte Fremgangsmaade. Det ses derfor ikke rettere end, at det maa opgives at fremstille 15 Øres Frimærkerne i Kobbertryk med H.M. Kongens Billede, og at de derfor fremdeles, indtil Overgangen til bogtrykte Mærker for alle Værdier indtil 1 Krone kan iværksættes, maa fremstilles i den nu gældende Type. Anskaffelsen saavel af Gravuren som af Trykplademe har da været forgaves, men dette er bevirket ved Ildløsen og kan derfor ikke lægge nogen til Last.“

15 øres bølgeliniemærket blev ikke afløst før Chr. X 15 øre lilla udkom i 1913.

5 kroners frimærket

Thiele afleverede 6.10.1911 et tilbud på fremstillingen af 1000 Ark Posthusfrimærker, inklusiv gravure, originalplade og reliefplade samt to trykplader, trykning, perforering og gummiering.

Det fremgik heraf, at gravuren og originalplade fremstilledes på Rigstrykkeriet i Berlin. Den endelige galvaniske fældning af 2 plader blev dog foretaget i Danmark. Det fremgik også, at mærket ville blive trykt på en håndpresse.

Gerhard Heilmann var allerede i oktober 1911 startet på arbejdet med at tegne posthusfrimærket. I breve til fuldmægtig Holmblad i oktober - november klager han sin nød over, at det var meget svært for ham at få taget et fotografi den nye centralpostbygning. Han havde fundet frem til, at et billede taget fra hjørnet af Tivoli ville være »det heldigste«. Men som han skrev 17. november: *”Jeg har i Formiddag været ude for at fotografere Bygningen, da Vejret syntes mig nogenlunde gunstigt. Det blev imidlertid ikke til noget, thi der staar jo endnu et hæsligt Plankeværk foran hele Facaden. Ved den Gade, hvorfra jeg skulde fotografere stod der desuden: ”Adgang forbudt”. Belysningsforholdene er ugunstige nu i Vintertiden, da Solen staar bag Bygningen. Fot. skulde tages med Sol paa Facaden, men dette indtræffer ikke før c. kl. 5 Eftermiddag i Marts -April Maaned”.*

Holmblad tog den beslutning at lade en ”professionel» fotograf forsøge sig. Man regnede med, at mærket skulle udkomme omkring 1. juli 1912, så det

ville være noget risikabelt at udskyde fotograferingen af bygningen til marts - april.

Heilmann udarbejdede derefter 8 forskellige forslag til tegningen af 5 krs mærket, som Holmblad modtog 18. april 1912. Umiddelbart kunne han ikke acceptere noget af forslagene. Han syntes ikke, at der var tilstrækkeligt med plads i rammen til afbildningen af centralpostbygningen. Desuden syntes han, at det var nødvendigt med en inskription under billedet af postbygningen, hvor der f.eks. kunne stå: »Centralpostbygningen i Kjøbenhavn 1912« eller »Kjøbenhavns Centralpostbygning«. Ud af de 8 forslag foretrak Heilmann selv nr. 3, Holmblad syntes nr. 4 var det bedste som udgangspunkt for en revideret tegning, mens nr. 5 egentlig ligner nr. 4, men havde den formelle fejl, at det var DSBs symbol, der var anbragt i de øverste hjørner.

Holmblad mente, at en ny tegning måtte til, mens Kern noterede på papiret, at man skulle benytte version nr. 5 og blot erstatte DSBs symbol med postvæsenets (et posthorn). 4 nye tegninger blev udført.

Nr. 11 blev det endeligt godkendte. Frimærkerne blev udsendt til posthusene til salg fra den 16. september 1912.

Frederik VIII 2 kr.

Frimærkerne med Fr. VIIIs billede i kobbertryk i værdierne 1 og 2 kr. var jo principielt besluttet fremstillet i januar 1912. De nye gravurer og trykplader blev bestilt på dette tidspunkt. I en skrivelse af 22.5.1912

Det originale fotografi - taget af en professionel fotograf. Billedet tjente som direkte forlæg for gravuren til det endelige frimærke

Forslag 1-2-3 ovenfor til venstre og 4-5-6 ovenfor til højre. To af de senere forslag 10 og 12 ses til venstre. Det er meget tydeligt at vi er midt i den kunstneriske periode kaldet skønvirke, jugend eller art nouveau

hedder det: „De med Fremstillingen af disse frimærker forbundne meget betydelige Arbejder, der for begge Frimærker-nes Vedkommende medførte Udarbejdelsen af nye Tegninger, Gravering af nye Stempler og Plader m.m., sattes strax i Gang og ere for 2 Kr. Frimærker-nes Vedkommende for ganske kort Tid siden bragte saa vidt, at alt var parat til Trykningen af Frimærkerne, der saaledes vilde kunne udstedes i Løbet af den første halvdel af næste Maaned“.

Kong Frederik VIII døde 14. maj 1912, og det, man naturligvis overvejede i Generaldirektoratet, var, hvorvidt man kunne tillade sig at udsende et nyt frimærke med Kongens portræt efter hans død. Det hed i skrivelsen af 22.5., at det var sket før i andre lande, at man havde udstedt nye frimærker med monarkens portræt efter dennes død, så „... der (vil) næppe (.) kunne rejses nogen begrundet Indvending imod at udstede de heromhandlede 2 Kroners Frimærker efter Kong Frederik VIII's Død, naar dette kan ske indenfor den nærmeste Fremtid ... “

Ministerens beslutning var imidlertid: "De omhandlede Frimærker (2 og 5 Kr. (sic) med Frederik VIII's Billede)

7

Gubard Heilmann

Gubard Heilmann

Gubard Heilmann

Forslag 7-8 og 9. Forslag 9 er fra anden omgang hvor man har lagt sig fast på et posthorn i hjørnerne

bør ikke udstedes". Der har aldrig været tale om 5 kr.s mærker med kongens portræt, så der er nok her tale om en lidt hurtig og overfladisk læsning af skrivelsen fra ministerens side. Men 2 kr.s mærkerne udstedes altså ikke, selvom alt var parat til trykningen af dem.

Finale

Af de nye værdier, der var på tale: 15, 18, 30 og 35øre samt 1, 2 og 5 kr., blev kun 35 øres og 5 kr.s frimærkerne til noget i første omgang.

Det er først i 1913 med udsendelsen af de nye bogtrykte Christian X. frimærker (5 øre til 50 øre, senere også 80 øre) og kobbertrykte kroneværdier (1 og 2 kr.), at de overvejelser, man gjorde sig i 1911 og 1912 omkring hvilke værdier, der skulle udsendes, og hvilke farver og motiver, der skulle anvendes, stort set blev ført ud i livet.

Alle illustrationer i artiklen stammer fra Prøve- og Modelsamlingen hos Enigma. Jeg takker for tilladelse til at bruge illustrationerne i denne artikel.

Forslag nr. 11 som blev godkendt

11

30/4 12 K.

Gubard Heilmann

Telefon 1965 • Wallendorfsgade 7 • København d. 6. Okt. 1911.
Indk-2007.1611

GENERALDIREKTORATET FOR POST- OG
BEFORDRINGSVÆSENET.

Henholdende mig til mundtlig Forhandling, skal jeg herved til-
lade mig at meddele det højtærede Generaldirektorat at Omkostningerne
ved Forfærdigelsen af et nyt Frimærke i Kobbertryk i dobbelt Størrelse
à 50 Stk. pr. Ark omtrent vil stille sig saaledes:

Herr Gerh. Heilmann Honorar	cirka	Kr.	100.00
Gravure af en Original (i Rigstrykkeriet i Berlin)			
	cirka Mark 500	" "	450.00
Sammenstilling af en Originaltrykplade og et Relief à			
	50 Mark ca. Mark 500 à 600	" "	500.00
2 galv. Affældn. af Originalpladen	cirka	" "	150.00
Trykning paa Haandpresse, Gummering, Perforering			
	etc. af 1000 Ark	" "	375.00

Rigstrykkeriet i Berlin maa have 3 - 4 Maaneder. Trykningen etc. varer
cirka 1 Maaned.

Med Højagtelse
erbødigst
p. p. H. H. THIELE

8804

pd-Jnr.L.1911 Nr.13256

Tilbud af 9. oktober 1911 fra H.H.Thiele angående fremstilling af trykmateriel til 5 kr. posthus 1912 samt omkostningerne til den endelige trykning af frimærket. Bemærk at gravure og fremstilling af den originale trykplade foregår i Berlin, mens Thiele selv foretager galvanisk affældning af de to trykplader. Bemærk at der er to trykplader. De to trykplader er ganske givet anvendt samtidig ved trykningen, som jo foregik på den gamle håndpresse